

Religie zonder God – hoe word ik zelf geloofwaardig?

Midden in mijn puberteit maakte ik op school kennis met een klassiek metrisch en rijmend gedicht dat handelde over het wonen in de bergen. Ik herinner me de regel ‘Wie hoog in de bergen te wonen verkiest’, maar vermoedelijk opent het vers er niet mee. Want als ik deze zelfde vermeende be- ginregel bij Google intik, komt er niets.

‘Wie hóóg... in de bérg-en... te wóó-nen... ver-kíést...’

Zodra ik die regel innerlijk hoor klinken, zie ik de beelden die ik als vijftien-, zestienjarige bij het gedicht had, weer levendig voor me. Hoge, puntige, ruige, rotsige alpen. Besneeuwde toppen. Glooiende weidjes, bezaaid met kleurrijke bloemen. Klimgeiten, gemzen, steenbokken – spelende marmotten. Bijen. Bonte vlinders. Een kleine kudde schapen, of een nog kleinere kudde rode koeien, bel om de dikke nek. Het kabbelen en bruisen van een watervalletje, een beekje. Meer naar beneden toe: dichte dennenbossen, bijna heilig geurend naar compost en hars. Nog weer lager, in een glooiende flank van de berg, een dorpje – gemeidelijke vakwerkhuisjes, vers gepleisterd in teer pastel, bakken met planten voor ieder raam, kleine moestuintjes, knoestige appelboompjes, poortjes wild begroeid met rozen, en iets daarbuiten, uitkijkend, wakend over de school, de apotheek, het stadhuis, de slager en de bakker: een kleine, spierwitte kerk met een hoge toren waarin de klokken bij iedere gelegenheid een andere melodie beieren, die wordt versterkt, weerkaatst en voortgestuwd door de grillige

wanden van de rotsen eromheen. Heidi *meets* Maria von Trapp.

In het gedicht wordt alle schoonheid van het leven in de zuivere berglucht, ver weg van alle drukte en gewoel, en dicht bij de hemel, in geuren en kleuren benoemd. Hiaten vulde ik waarschijnlijk zelf wel aan, in mijn verbeelding.

Maar al na een paar strofen is er een plotselinge omslag. De dichter, die eerst nog alle begrip lijkt te hebben voor de man of vrouw die ‘hoog in de bergen te wonen verkiest’, maakt duidelijk dat deze persoon zijn huisje heeft gekocht of gebouwd in een jaargetijde waarin wonen in de bergen inderdaad ieder uur in een etmaal een idylle is, maar daarbij niet heeft gerekend met herfststormen, langdurige regenbuien en een gure, donkere winter die de toegang naar de bewoonde wereld voor weken, zo niet maanden afsnijdt. Bewonderend medeleven slaat in het gedicht om in lichte spot en uiteindelijk minachting voor de naïviteit van de berghuis-bewoner, die zich een grootse en onaantastbare godheid waant, verheven boven de wereld, en in reine harmonie met de zo vriendelijke bergnatuur – en niet begrijpt waarom niet veel méér mensen voor deze majestueuze, meditatieve *lifestyle* hebben gekozen, terwijl hij daar tegelijkertijd diep in zijn hart juist heel blij om is.

De dichter zegt nog net niet: ‘Wie het laatst lacht, lacht het best’, en evenmin bedient hij zich van gemeenplaatsen als ‘Boontje komt om zijn loontje’ of ‘Hoogmoed komt voor de val’, maar een zekere moraliserende toon is hem niet vreemd. Terecht, denk ik. En dat dacht ik als puber óók al.

De gedachte aan het gedicht, aan de duidelijke boodschap erin, kwam bij me boven toen ik tijdens mijn studie filosofie *Also sprach Zarathustra* van Friedrich Nietzsches las, waarin het kluizenaarsbestaan in de wonderschone bergen toch eveneens behoorlijk verheerlijkt wordt. Maar ook wanneer ik reportages zie of lees over mystieke trektochten door de Himalaya, door de bergen in Peru of door de weerbarstige Schotse Hooglanden, kan er zomaar in-

eens een moment zijn waarop ik denk: ‘En wat nou als je opeens in een grandioos onweer terecht was gekomen, waarbij je al je spullen zou zijn verloren, waardoor je omver zou zijn geblazen, en mijlen verder was weggerold, en de weg terug niet meer had kunnen vinden... Had je dan ook met zoveel haast religieuze, extatische eerbied over die koninklijke bergen gesproken, waarin je je één voelde met alles om je heen, waarin je je welkom voelde als een belangrijke gast in een luxe vijfsterrenresort, en waarin je je geliefd, omhuld en verzorgd voelde als een kind in de armen van zijn moeder, dicht tegen haar borst?’

Ja, de ware avonturier kent de twee gezichten van het berglandschap, en juist dat maakt een tocht naar de toppen zo’n uitdaging van formaat. Het kan, het kan gebeuren, dat je een gevoel van vrijheid, schoonheid, van eenheid en aangename eenzaamheid, moet betalen met niets minder dan je eigen leven – en het is precies die wetenschap die de indringende ervaring in een nog indringender, sublieme gloed zet. *Jenseits von Gut und Böse*, om met Nietzsche te spreken. Uiteraard mag iedereen er wat van vinden, van de alpinist die alle denkbare risico’s neemt omwille van de spanning en het spektakel, van de skiër die *off piste* gaat, van de abseiler en de koorddanser voor wie de wanden, de kloven en ravijnen niet steil genoeg kunnen zijn, maar zij zijn allen gewaarschuwde mannen, en vrouwen, en die tellen doorgaans voor twee. Waardoor er dus ook twee sneven als stormwind of lavastroom het laatste woord opeisen. *Part of the deal*.

Maar over zulk soort gewaarschuwde stunt-types gaat het in het gedicht uitdrukkelijk niet. Het gaat over mensen die hoog in de bergen willen wonen, en dit besluiten op een dag dat er geen vuiltje aan de lucht is. En volgens mij heeft dat alles te maken met religie, met spiritualiteit, met geloof – al dan niet in God. Het kan ook gaan om geloof in: ‘Het Licht’ of: ‘De Harmonie’ of: ‘De Liefde’ of: ‘Het Al.’

Laat ik toelichten wat ik bedoel. Ook daarbij heb ik weer een omweg nodig, een omweg na een omweg. U kent

misschien het populaire televisieprogramma *Droomhuis Gezocht*, gepresenteerd door de immer stralende Sybrand Niessen en uitgezonden door omroep Max. Daarin zoekt een stel (niet noodzakelijkerwijs een echtpaar, het kan ook om twee vriendinnen of nichtjes gaan) een tweede huis, of simpelweg een nieuw huis, in hun favoriete vakantieland, in de favoriete streek aldaar – en daarbij hebben ze bepaalde wensen omtrent de ligging, het aantal kamers, het eventuele klusgehalte en natuurlijk: de prijs. De redactie van het programma gaat met deze wensen aan de slag en vindt uiteindelijk drie huizen. Waarna Sybrand met het koppel naar het betreffende land afreist om deze huizen, en de tuinen eromheen, aan een oppervlakkige inspectie te onderwerpen. De kijker leert en passant wat over het land, de gebruiken, de culinaire specialiteiten, en ten slotte is er het spannende keuzemoment: welk van de drie droomhuizen zal dit stel kiezen, en waarom?

Het programma past in de categorie *feel good* televisie, met een minimaal *infotainment* gehalte. Anders dan in het programma *Ik vertrek*, waarin de kijker een gezin volgt dat al een huis in een of ander buitenland heeft gekocht, en nu net is geëmigreerd en druk de boel moet verbouwen, repareren, vergunningen moet regelen, geldzaken, een school voor de kinderen, noem maar op, ontbreekt in *Droomhuis Gezocht* ieder spoor van tegenslag.

Niet alle droomhuizen zijn huizen in de bergen. Maar wat ze gemeen hebben met het huis in de bergen in het gedicht, is dat ze worden bezichtigd en dat er voor één wordt gekozen, op een zomerse dag waarop alles meezit. En dat niet alleen: bij de bezichtiging is er niet slechts het montere gezelschap van Sybrand, maar er is ook een opnameteam. Klein maar vervelend detail: dit hartelijke gezelschap krijg je ‘er niet bij’, zoals je bij de aanschaf van een bloempot niet de plant krijgt die erin staat, en bij de aanschaf van een mooie plant de al even mooie bloempot niet zomaar meekrijgt. En Sybrand Niessen, die alles altijd van de zonnige zijde ziet, is al helemaal niet bij de prijs inbegrepen.

Vaak heb ik me na het zien van een aflevering van het programma afgevraagd hoe het verder gaat met deze mensen en hun droomhuis. Komen familie en vrienden echt wel graag en regelmatig op bezoek, of blijft het bij een eenmalig beleefdheidsweekendje-op-doorreis? Is die tuin wel te onderhouden? Wat gebeurt er bij onweer? Bij herfststormen? Bij sneeuw, vrieskou, gladheid? En hoe aangenaam is die fel-verlangde stilte *in the middle of nowhere* op het moment dat er ook werkelijk geen mens meer in of rondom het huisje is? De bewoners van het dichtstbijzijnde gehuchtje, zeven kilometer verderop, zijn zelf op vakantie, de auto staat met een defect in de garage en kan pas over drie weken worden gerepareerd, je partner ligt al dagen met een stevige griep op bed en de televisie- en internetverbinding hapert...

Is het droomhuis nog steeds een droomhuis als 's avonds, bij een vlaag tocht, alle ramen en deuren in hun sponningen beginnen te kraken, als er roofvogels een nest bouwen in de schoorsteen, als een zwervhond al gauw de weg naar het verlichte terras heeft gevonden? Een paar weken 'proefwonen' zal niet per se al dit soort euvels aan het licht brengen. Maar het helpt al wel als je je allebei afzonderlijk kunt voorstellen hoe het huisje zal zijn als je er alleen bent, alleen met elkaar, of werkelijk eenzaam en alleen.

Maar de gelegenheid daartoe, die lijkt er in het programma niet te zijn.

Ik ben me ervan bewust dat deze bundel niet over *middle of the road* tv-programma's gaat, en evenmin over poëzie met als onderwerp het leven in de bergen. Wat ik wilde oproepen was een stemming, een setting, een bedding misschien, voor enkele gedachten over het geloven zonder God. Of: zonder heilig boek, zonder vaste gebeden, zonder sacramenten (die niet hetzelfde zijn als rituelen), zonder tradities, zonder kerklidmaatschap en zonder daartoe opgeleide, al dan niet gewijde voorgangers. Laat ik ermee beginnen te zeggen dat ik me bij dergelijke spiritualiteit ze-

ker iets kan voorstellen, er zelfs wel iets van meen te kennen, ook al heb ik me er in het verleden soms laatdunkend over uitgelaten.

De waarde van een diepe spiritualiteit die vrij is van wetten, regels, vaste formules en strakke vormen kan ik moeiteloos erkennen; waar ik altijd moeite mee heb gehad, is met de vrijblijvendheid die in veel gevallen het resultaat van te veel vrijheid kan zijn. Ook daar waar ik in het spirituele zelf neig naar een zekere gemakzucht en vrijblijvendheid, voel ik wrevel, zelfs een zekere minachting – uiteraard jegens mezelf, en jegens niemand anders. Deze ergernis over vrijblijvendheid heeft niets, of in ieder geval weinig, te maken met het afschaffen, het loslaten of *verlaten* van God. Klinkt misschien vreemd, maar dáár heb ik niet zoveel moeite mee, laat staan dat ik vrees dat God er zelf moeite mee heeft en alvast klaar staat met een stevige straf. De spirituele of filosofisch ingestelde persoon die bewust besluit dat zijn of haar gelovigheid best zonder God kan, of daar zelfs mee gediend is, zet doorgaans niet het Goddelijke zelf aan de kant, maar een in begripen en archetypische beelden gestolde godheid die, als de eerste de beste *roadblock*, de toegang tot een levende ervaring verspert. Pseudo-Dionysius de Areopagiet, de christelijke mysticus die leefde in de vijfde eeuw na Christus, en die vele theologen na hem heeft geïnspireerd, was er al van doordrongen hoe snel mensen God kleiner maken, en verlagen, en versimpelen, verburgerlijken, vertekenen, simpelweg door te doen alsof ze iets van God begrijpen, en Hem en zijn ideeën, werkingen en bedoelingen zonder blikken of blozen uit te leggen aan anderen, en zelf vaak ook blindelings en klakkeloos de gebeden prevelen, de offertjes brengen, de regels naleven, en bij gesjoemel wel weer een uitweg weten, zonder dat er van oprechte eerbied, dankbaarheid, liefde, bezieling en overgave sprake is. Met religiositeit heeft het aanbidden van zo'n Godsbeeld weinig van doen, en geen moment lijken dit soort gelovigen te worden gedreven door een verlangen om zichzelf te

laten kennen en omvormen door de God die ze beweren zo hoog te hebben; zij gaan op weg met op hun dashboard een beschermende God-sticker, maar God mag niet met hen, en in hen, Zijn weg gaan – en zeker geen ondoorgrondelijke, die misschien niet eens iets opbrengt en die niet in een rechte baan naar de hemel lijkt te voeren.

‘Gij zult de naam van de Heer, uw God, niet ijdel gebruiken’, luidt het derde gebod van de tien, en ik ken genoeg mensen die nooit een letter in de bijbel hebben gelezen, en toch aanvoelen dat er iets niet klopt bij al die gelovigen die met grote stelligheid over God spreken en aan anderen Gods wil opleggen en hen beoordelen naar Gods maatstaven, en desnoods verdoemen met een beroep op de toorn van hun God. Een fijnbesnaard, zuiver afgestemd religieus zintuig – mag ik het een eigenschap van de ziel noemen? – ‘hoort’ en ‘ziet’ feilloos dat God hier tot een karikatuur wordt gemaakt, en dat er aldus zelfs gesteld mag worden dat de meest ferme, zogenaamd nederige predikers en Schriftgeleerden vaak de grootste spotters zijn. Geen wonder dus dat steeds meer mensen huiverig zijn om hun hartsverlangen naar het goddelijke te verbinden met een positief, rigide Godsbeeld; hooguit kunnen ze, met Dionysius, opsommen wat en wie God, in zijn onkenbare, oneindige eeuwigheid, allemaal NIET is.

Vergeeft u me deze derde omweg. Ik wil er maar mee zeggen dat ik goed kan begrijpen dat geloven zonder God heel goed mogelijk is, en misschien is het Goddelijke er zelfs wel mee gediend. In de meest letterlijke betekenis van het woord ‘dienen’.

Maar wat ik wél moeizaam vind aan de vrije, vrijgevochten en bevrijdende spiritualiteit die ik eerder noemde, is haar hoge droomhuis-in-de-bergen-gehalte. Veel mensen vinden, na langer of korter zoeken, een prachtig extra, tijdelijk onderdak, een vluchthaven, een tweede woning voor de geest, in een bepaalde spirituele stroming, in een retraite- of cursushuis, of in een groep gelijkgestem-

den die geregeld bijeenkomt. Een exclusief lidmaatschap is niet vereist, er hoeven geen huisregels onderschreven te worden, er is geen contract, er zijn geen eisen en verplichtingen, er staan geen sancties op wegblijven en op 'vreemdgaan' met andere clubs of stromingen, en actief hoeft er niets beleden of uitgedragen te worden – het werken van nieuwe zieltjes is niet aan de orde. De zoeker mag blijven zoeken, en is daar heel tevreden mee: het lijkt, in immaterieel opzicht ditmaal, te gaan om een win-winsituatie. Een mooie, veilige, plek, midden in de natuur, maar hoog boven het gewoel. Stilte, die gedeeld kan worden met gelijkgestemden die zelf ook graag luisteren en zwijgen. Overzicht, ontzag voor het panorama, het idee de wolken, de blauwe lucht, de sterren bijna te kunnen aanraken met de vingertoppen... Een sensatie van inzicht, van wijsheid, van liefde, vrede, onthechtheid én verbondenheid, van nietigheid en vorstelijke almacht, die niet verstoord wordt door de drukte van alledag. God hoeft niet bij name genoemd: Hij is in mij, zoals ik in hem ben. God en ik zijn twee woorden voor dezelfde individualiteit. En dan is er nog God in de natuur, en God in al die medemensen met dezelfde goede wil... Ja, dit soort oplaad-vakanties in het droomhuis, welk droomhuis dan ook, kunnen zeker rust geven. En kracht. Verzoening. Inspiratie. Moed. Ze wekken het vermogen tot empathie. Iemand ontdekt weer wat zijn idealen waren. Staat zichzelf weer toe creatief te worden, origineel, onbang voor de kritische meningen van een onduidelijke buitenwereld die iemand gaandeweg heeft verinnerlijkt, met alle schaamte en scrupules van dien.

Tenslotte kan iemand weer met zekere tred terugkeren naar het dal, naar de hectische wereld beneden, in de wetenschap dat hij hoog in de bergen zijn echte huis heeft gevonden. Zijn thuis. Zijn haven. Op de punt van een berg, maar toch. Een grandioze uitdaging in evenwichtskunst. Die hij beheerst, inmiddels. Dat wil zeggen: daarboven. Want beneden gaat het leven hem steeds moeilijker af. Zo veel heimwee heeft hij naar die ideale bergwereld.

U kent ze vast en zeker. Mensen die zeggen: ‘Ik lees maar beter geen kranten meer, en ik kijk geen journaal – want al die afgrijselijke beelden trekken me maar dieper in de somberheid. Zonde, want zo dooft mijn innerlijke lichtje weer.’

Niets mis mee om de nieuwsinname te doseren, en maat te houden, en je niet 24 uur per dag te laten vollopen met ellende, maar dat is toch nog iets anders dan deze smetvrees, deze bekommernis om het eigen kaarsvlammetje, om het eigen ‘goede gevoel’. Het antwoord op sensatiezucht, of anders op over-geïnformeerdheid, kan toch zeker nooit escapisme zijn?

U kent ze. Mensen die zichzelf aanduiden als hypersensitief, en om die reden maar geen ziekbedden meer bezoeken, en geen verdrietige verhalen van vrienden willen aanhoren, want dat trekken ze zich dan té veel aan en daar is niemand mee geholpen... Mensen die menen dat ze eerst volledig in het reine moeten komen met de psychische pijntjes uit hun jeugd, of anders wel met hun motieven, alvorens ze in en aan deze wereld een bescheiden bijdrage kunnen leveren... Nóg weer een cursus, een therapie, een zelfhulpboek...

U kent ze. De jongeren die terugkeren van bijvoorbeeld een paar weken Taizé, de stralende blik nog in de ogen, goh, dat je met zoveel soberheid toch zo rijk kunt worden, innerlijk, en dat herhaalde liedje, en gesprek, en meditatie bij een paar regels uit het evangelie en corvee, dat dat samen zoveel troost schenkt, en saamhorigheid en bijna extatische geluksmomenten... En daarna volgt de teleurstelling. Niet in Taizé, maar in de gewone, alledaagse werkelijkheid, die in niets lijkt op de oecumenische ontmoetingsplaats, op het droomhuis van God, in Frankrijk.

Indachtig het gedicht over de hoge bergbewoner: veel hedendaagse spirituele stromingen en ‘huizen’ hebben veel te bieden in de gunstige seizoenen. Als er behoefte is aan rustig ademhalen, aan het opdoen van nieuwe energie, aan zachtheid, warmte, schoonheid, zuivere lucht en hel-

der licht. Zodra de eerste stormen opsteken biedt de plek misschien nog wel enig houvast, maar plotseling wordt ieder uur van de dag een zware survival-uitdaging. Je moet redden wat er te redden valt, en je zou niet meer goed weten waarom; je benijdt alleen nog maar de mensen die saai en degelijk beneden zijn gebleven, en na een dag hard werken tenminste nog de tijd hebben om even hun dag te overdenken en samen iets leuks te doen. ‘Waarom moest ik in Godsnaam daaruit weg? Waarom ben ik zo eigenwijs geweest, en zo hoogmoedig?’

Vorig jaar zomer zag ik de wonderlijke, magisch-realistische film *Die Wand*, waarin een jonge vrouw mag logeren in een schitterend alpenhuisje bij een bevriend ouder echtpaar. Deze gastheer en gastvrouw laten haar al meteen even alleen om in het dorp verderop iets te regelen, een paar boodschappen te doen, en als de jonge vrouw op zeker moment in haar eentje, met de hond, wat gaat wandelen, stuit ze op een soort onzichtbare glazen wand – en die wand staat overal, in een straal van pakweg tien kilometer rondom het huisje. Binnen in dat gebied is geen enkel levend wezen aanspreekbaar, alleen een paar dieren leven nog.

En zo moet de hoofdpersoon doorleven, dag na dag, seizoen na seizoen, in het mooiste niemandsland denkbaar. Ze leert zichzelf van alles, ze geniet tussendoor ook wel van het landschap, zeker na een lange, onbarmhartige winter, ze is trots op haar nieuwe vaardigheden, ontroerd door de vriendschap met haar dieren, maar er komt niets nieuws, ze kan niets delen, niets vruchtbaar maken voor het normale leven – ze is eigenlijk al dood voordat de dood haar komt halen. De totale eenzaamheid.

Het lijkt zo aanlokkelijk, het leven hoog in de bergen, alleen, maar in *Die Wand* zie je de imploderende onmacht die een mens kan gaan voelen als hij het droomhuis in de droombergen niet meer kan verlaten, al was het maar om een brood te kopen, en er niet meer bereikbaar is, geen

mens meer kan ontvangen, al was het maar om met een wildvreemde, verdwaalde passant een glas wijn te drinken en over koetjes en kalfjes te praten.

Vorig jaar werd ik door het tijdschrift *Flow* benaderd met de vraag of ik een artikel wilde schrijven over het voordeel van de twijfel. Dat zou een thema worden door het blad heen, en ik had eerder al eens een groot openingsartikel over wankelmoed mogen maken. Uiteindelijk werden al mijn pogingen afgewezen. Soms begreep ik dat, soms niet: ik snapte dat een al te persoonlijk verhaal niet de bedoeling was (terwijl ze me bij de eerste poging juist hadden gevraagd om meer particuliere illustraties...), maar ik weigerde te begrijpen dat het artikel toch vooral geruststellend moest eindigen. 'Het is belangrijk dat onze lezers en lezeressen begrijpen dat twijfelen helemaal niet erg is, dat dit juist kansen en nieuwe perspectieven biedt... Maar ze moeten na zo'n artikel dan juist een goed gevoel hebben over hun eigen twijfelzucht. Jij maakt ze echt aan het schrikken, dat is heel onaangenaam. Wat moeten we met lezers die van een artikel wakker liggen? Dat kan toch niet de bedoeling zijn? Het gaat erom aan te tonen dat twijfel tot mooie inzichten kan leiden, en tot moed, en daarbij heel constructief kan zijn...'

Vertwijfeling zaaien, wekken, stimuleren: het mocht niet. Het ging het blad *Flow* ten langen leste om 'het goede gevoel'. Het droomhuis in de bergen, maar dan de papieren versie, rijkelijk geïllustreerd en met een eigen website waar je je leeservaringen kunt delen met medelezeressen.

Storm en sneeuw en gladheid mogen niet. Stel je voor! En nog erger dan weersomstandigheden die het hemelse wonen in de bergen in één donderklap veranderen in een helse, bij voorbaat verloren strijd met de elementen, is de gedachte dat het eenzaam moet. Dat je gevangen zit in een benarde situatie, niet weg kunt, niet om hulp kunt vragen, en bent overgeleverd aan jezelf, en geduld moet hebben, en, meer nog dan doorzettingsvermogen: uithoudingsvermogen.

Het is heel makkelijk om schamper te doen over het nieuwe geloven. Om er badinerende geintjes over te maken, of je hardop te verbazen over alles wat maar als zoete koek geslikt wordt – kennelijk ook zonder dat de een of andere autoriteit de geloofsbereide zwever daartoe verplicht. En ja, ik heb me daar zeker ook schuldig aan gemaakt. Daar heb ik niet eens altijd spijt van.

Maar de laatste tijd is er ook een bezorgdheid die neigt naar voorbarig medelijden. In het ijle, gelukkige universum van de droomhuisbewoners, die in opperste harmonie samen alleen kunnen zijn, dansend op dezelfde punt van dezelfde rots, en daarmee eindelijk een antwoord gevonden lijken te hebben op de absurde vraag die geleerde theologen en filosofen in de middeleeuwen nog zo bezighield, en die luidt: ‘Hoeveel engelen kunnen er dansen op de punt van een naald?’, in dat etherische, al bijna van de zwaartekracht verlost hemelrijk is niet alleen God als begrip uit den boze – nee, het kwaad bestaat eigenlijk ook niet. ‘Praat er niet over, want dan word je ermee besmet. Laat geen negativiteit toe. Iedereen en alles is ten diepste goed. Natuurlijk is er oud zeer, en de boosheid erover – maar dat kun je verwerken. Je kunt je met de pijn verzoenen, en hem dan loslaten, wegademen, de blik gericht op de toekomst. Natuurlijk kunnen je vreselijke dingen overkomen, maar dat zijn uitdagingen, beproevingen, en met een beetje geloof in je eigen innerlijke kracht kun je de draken verslaan, de ziektes overwinnen, en eventuele boosdoeners in de armen sluiten – want zij zijn jouw leermeesters in vermomming, en ze testen alleen maar je wendbaarheid, je veerkracht, de warmte van je hart. Geluk en liefde zijn er altijd, overal, in overvloed – en jij bent zelf de schepper van je eigen geluk, simpelweg doordat *happiness*, net als *beauty*, in *the eye of the beholder* resideert. Het kwaad, angst, pijn, verdriet, rouw, wantrouwen: het zijn allemaal illusies, het is misleiding, pas op dat je er niet in meegaat en je erdoor terneer laat drukken.’ Oude wijsheden, inderdaad, en het lastige is: er zitten kernen van waarheid in. Sterker, som-

mige uitspraken zijn bijna precies zo terug te vinden in de bijbel, al vinden niet alle nieuwe spirituelen het leuk als je dat zegt.

Natuurlijk is het belangrijk om je licht niet onder de korenmaat te steken. Natuurlijk kun je je, als iedereen in je omgeving loopt te klagen, daardoor laten meeslepen en wel zo dat je er met de dag somberder en botter op wordt en dan kan het helpen te denken dat veel ellende zo ellendig helemaal niet hoeft te zijn – niet zolang je zelf met aandacht en liefde in de wereld staat en het lichte lichter probeert te maken, in plaats van achteruit te deinzen voor het duister. Aan een innerlijke houding, aan een verandering in waarneming, in gedrag, in leefwijze is best een hoop te sleutelen, al mogen er wat mij betreft ook hierin wel wat minder gouden bergen worden beloofd.

Maar de ontkenning van het kwaad is een ander verhaal.

Het is heel mooi, heel weldadig om te geloven dat er in ieder mens iets goeds schuilt, en dat je, ook als je daar niets van merkt, toch moet aannemen dat zelfs de grootste boef ten diepste naar het goede streeft. Maar dezelfde gedachte brengt je ernstig in de problemen waar je te maken hebt met psychopathie. Bijvoorbeeld. Of met ernstige terreur, met oorlog, met buitensporig en onophoudelijk psychisch en fysiek geweld. Daar moet het beestje gewoon bij de naam worden genoemd. Daar is het goede eenvoudigweg non-existent. En daar kunnen ernstige hersenbeschadigingen, al dan niet genetisch, of diepe trauma's aan ten grondslag liggen, of een combinatie van beide, maar hoe dan ook: de spirituele man of vrouw die stelt 'En toch gloeit er in ook deze gemene gek een verlangen naar liefde, naar het goede, naar rechtvaardigheid en verbinding' spreekt danig voor zijn beurt. Als zo'n verlangen zich niet manifesteert, of niet oprecht, dan geeft het tegenover de persoon over wie gesproken wordt niet alleen geen pas om glashard te beweren dat het er wél is – ook de werkelijkheid zelf wordt onrecht, wordt geweld aangedaan. Dat wat er feitelijk aan

de hand is, wordt ontkend, verdonkeremaand, verdraaid – omwille van dat gelukkige, goede gevoel. De spirituele geluks-gelover vergeeft de ergste misdadigers en misdaden, en dat ziet er van een afstandje reuze nobel en grootmoedig uit, maar wat betekent die vergeving als er eerder nooit enig berouw is getoond of heeft geklonken? Inderdaad, op den duur devalueert een kostbaar vermogen als vergeving – het wordt gul over iedereen uitgestort, zelfs over allang dode oorlogsmisdadigers, en ten slotte krijgen soms zelfs de slachtoffers te horen dat ze nu maar eens moeten ophouden over hun leed; bij de andere partij zijn ook veel onnodige doden gevallen...

Prima als een slachtoffer uit zichzelf tot zo'n gedachte komt, maar de nieuwe spiritueel heeft nogal eens de neiging om zijn leefwijze en beleving aan anderen op te leggen – niet met het doel om anderen te bekeren (er valt niets te bekeren als er toch geen kerk en geen God meedoen), wel omdat hij anderen wil bevrijden en hen de ruimte, de rust, het gevoel van harmonie en eenheid zo ontzettend graag gunt.

Dat is geen onschuldig naïef trekje. Dat kan er op den duur toe leiden dat iemand, gelijktijdig met zijn werkelijkheidszin, ook zijn eigenwaarde en sociale vermogens verliest. Hij of zij gelooft van alles, en dat geloof maakt vrij, en gelukkig, en scheidt roerende banden tussen vreemden, maar het barst uit elkaar, en kan tot frustraties en depressies voeren op het moment dat het kwaadaardige kankergezwell zich, anders dan die zware griep, niet laat wegdenken, op het moment dat de echtscheiding zich niet laat terugdraaien met goede gesprekken, gewoon omdat de partner liever wil doorgaan met zijn of haar nieuwe vlam – dat kan tot een gevoel van diepe leegte leiden, van existentieel gefaald hebben, op het moment dat rouw, pijn, angst of chronische geldzorgen zich niet meer laten oplossen met elke dag een kwartiertje mediteren in het droomhuis op de berg. Maar als gezegd, ook het sociale vermogen, het medegevoel kan erdoor verdwijnen. Volledig.

Ik ken iemand die op grond van een paar heel ontroerende, indrukwekkende oorlogswonderen serieus gelooft dat ieder conflict is te doorbreken door het slachtoffer zelf. Kwestie van die soldaat, die IS-strijder zacht aanraken, in de ogen kijken, en iets vriendelijks toefluisteren, zoals ‘Wat zal jouw moeder veel van je houden’ – en dan legt hij zijn wapen heus wel neer.

Zeker, die verhalen zijn er. En ik geloof ze. Ik geloof dat er mensen zijn die zo liefdevol met hun beulen kunnen omgaan, zelfs in het uur van hun dood, dat deze beulen er stante pede door vermenschlijken, of anders helaas pas achteraf, jaren na dato, en eindelijk kunnen huilen om de duivel die ze zijn geweest en die zoveel bloed aan zijn handen heeft. Maar dát die verhalen er zijn, en dat die verhalen kunnen inspireren, wil niet zeggen dat de truc altijd werkt. En het wil al helemaal niet zeggen dat de mensen die wél gefolterd en onthoofd worden, eigenlijk te weinig hebben geprobeerd. Dat ze eigenlijk toch al waren gezwicht voor gevoelens van angst, onmacht, haat en droefheid. U snapt wat ik bedoel. In veel gevallen is een religie zonder God ook een religie, of ‘iets religieus’, zonder een zorgvuldig en niet-aflatend onderzoek naar het kwaad, naar onrecht, naar lijden. Sterker, op dit terrein bestaat zelfs een actief ontmoedigingsbeleid. Maar wie het kwaad ontkent, in zichzelf, in anderen, in de natuur, die ontkent ook het vermogen om tegen het kwaad in opstand te komen. Het vermogen tot verzet. Het vermogen om eerlijk en rechtvaardig te oordelen en waar nodig passend te straffen – opdat de slachtoffers zich beschermd voelen, maar niet gewroken. Wie het kwaad ontkent, miskent de oprechte gevoelens van schuld, spijt en berouw die iemand kan voelen. Ontkent de duur van trauma’s en de diepte van zielenwonden, en verliest het oog voor de kwalijke doorwerking van ongenezen kwetsuren die niet als zodanig worden erkend.

Hoog in de bergen lijken alle mensen stipjes, en lijken er in hun gangen simpele patronen te ontwaren, die moeite-

loos te verleggen, te verschuiven zijn. De gelovige zonder God neemt de positie in van God, verandert ongemerkt in God, en zet daarmee de deur open voor een antimenselijk antirealisme. Soms wordt hij daar zelf het slachtoffer van. Doordat er een storm opsteekt die hij niet heeft voorzien. Doordat de eenzaamheid een stuk minder rustgevend is, zo zonder cameramensen in de buurt. Doordat er glazen wanden neerdalen die hem vastzetten op zijn verheven troon.

Dat is tragisch, maar kan ook een verandering bewerkstelligen. Erger is het gesteld met de droomgoden die van het leven in het dal zodanig vervreemden, dat ze meedogenloos worden. Dat ze gaan geloven in hun eigen ongeloofwaardigheden en daarin verstarren, verlammen en verkrampen en verdampen. Hoed u voor mensen die zeggen dat er voor oorlogen geweld en ziektes en zielepijn heel simpele oplossingen zijn, en dat liefde en geluk volop aanwezig zijn, in de kosmos, in jezelf, in anderen, maar dat jij het wel moet willen zien.

Hoed u voor mensen die zeggen dat iedereen zijn eigen werkelijkheid maakt, en dat je heel goed zelf voor rijkdom en vrede kunt zorgen – ‘kwestie van creativiteit, van optimistische gedachtenkracht’. In wezen zit er in deze manier van geloven evenveel kwaad als in de expliciet extremistische godsdiensten die geen vrijheid van geest dulden. Het kwaad van de maakbaarheid. Van de schijn, van het vluchtgedrag. Van de morele smetvrees.

‘Ben ik mijn broeders hoeder?’ zeggen deze mensen Kaïn na. Terwijl ze zich één wanen met met de onschuldige uitgestrekte natuur, met de hemel boven de bergtop, en daar hun vrijheid vieren. De broedermoord zijn ze eigenlijk allang weer vergeten. Trouwens, Abel offerde dieren, Kaïn planten – in wezen was Abel dan toch zelf ook al een moordenaar?

‘Ik zie het verschil niet zo...’